

ORTADOĞU'DA **ORDU VE** **SİYASET**

VEYSEL KURT

SETA

ORTADOĞU'DA ORDU VE SİYASET

STRATEJİ ARAŞTIRMALARI SERİSİ 3

VEYSEL KURT (EDİTÖR)

SETA

Veysel Kurt

İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Ayrıca SETA Strateji Araştırmaları Direktörlüğü'nde Araştırmacı olarak çalışmaktadır. Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2006 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını 2009 yılında tamamlamıştır. Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda bitiren Kurt'un Ortadoğu'da otoriteriyenizm, demokratikleşme ve sivil-asker ilişkileri alanlarında birçok akademik çalışması yayınlanmıştır.

SETA Kitapları 24

ISBN: 978-975-2459-27-4

© 2017 SET Vakfı İktisadi İşletmesi

1. Baskı: Eylül 2017, İstanbul

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Editör: Mehmet Akif Memmi

Düzeltili: Mustafa Said İşeri, Bahar Albayrak

Kapak ve Tasarım: Hasan Suat Olgun

Baskı ve Cilt: TurkuvaZ Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA Kitapları

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ: ORTADOĞU'DA ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ VEYSEL KURT	7
DEVİRİM MUHAFAZLARI'NIN SİYASETTEKİ ROLÜ BAĞLAMINDA İRAN'DA ORDU VE SİYASET HAKKI UYGUR	19
İSRAİL'DE ORDUNUN İSTİSNAİ KONUMU VE SİYASETLE İLİŞKİSİ M. MUSTAFA KULU	41
KIŞLA, EKONOMİ VE SİYASET ÜÇGENİNDE MİSİR ORDUSU MOHAMMED MOUSSA	77
CEZAYİR'DE ORDU VE SİYASET: ASKERİ VESAYETİN YÜKÜ VE BUTEFLİKA SONRASINA GEÇİŞ SANCILARI ÖMER ASLAN	103
EGEMENLİK VE İŞGAL SARKACINDA IRAK SİLAHLI KUVVETLERİ TALLHA ABDULRAZAK	135

**FRANSIZ MANDACILIĞINDAN İÇ SAVAŞA
SURIYE'DE ORDU VE SİYASET**

VEYSEL KURT

163

**SUUDİ ARABİSTAN'DA ORDU VE SİYASET:
İTHAL GÜVENLİK VE HANEDAN DENGESİ**

ABDULLAH ERBOĞA

187

PAKİSTAN'DA ORDU VE SİYASET

ÖMER ASLAN

209

**SONUÇ:
ORTADOĞU'DA ORDU-SİYASET İLİŞKİSİNİN GELECEĞİ**

VEYSEL KURT

239

YAZARLAR

243

GİRİŞ: ORTADOĞU'DA ORDU-SİYASET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

VEYSEL KURT*

Ortadoğu'da modern döneme dair tartışmaların en önemli konularından biri ordunun siyasetle olan ilişkisidir. Elbette ki Ortadoğu coğrafyasındaki ülkelerden her birinin kendine has özellikleri vardır. Ancak bu durum ülkelerin belli başlı kriterler etrafında değerlendirilemeyeceği anlamına gelmez. Özellikle ordu-siyaset ilişkileri söz konusu olduğunda bu durum daha da geçerlilik kazanmaktadır. Bu ülkelerin otoriter yöntemlerle yönetiliyor olmaları, modernleşme tecrübelerinin ordu üzerinden yaşanılması, petrol, doğalgaz gibi yer altı kaynaklarından elde edilen gelirlerin önemli bir kısmının savunma harcamalarına ayrılması, siyasi yönetim mekanizmasının ordu üzerinden şekillenmesine rağmen tam anlamıyla askeri bir rejim kurulmaması, ordu-siyaset ilişkisinin demokratik ülkelerden daha farklı ve karmaşık bir formda gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları dönemden günümüze kadar sivil ve askeri alan arasında çok yoğun geçişkenlik söz konusu olmuştur. Dolayısıyla belirli prensipler etrafında işleyen birbirine karşı özerk iki alandan bahsetmek zordur. Bu durumun temel sebebi ordunun bağımsızlık süreçlerinde oynadığı rol dolayısıyla oldukça popüler bir konuma gelmesi ve sonrasında da bu popüleritenin siyaset sahnesine taşınmasıdır. Ordunun en organize güç olması ve iktidara yükselen aktörlerin ordu mensupları arasından gelmesi siyasetle yakın bir ilişki kurmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece ordu hem ülke içinde oldukça ayrıcalıklı bir konum elde etmiş hem de iktidar elitleri konumlarını koruyabilmişlerdir. Bu açıdan on yıllar sonra bile devlet başkanlarının ordu kökenli

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi; Araştırmacı, SETA Strateji Araştırmaları Direktörlüğü

olması şaşırtıcı değildir. Bu durum orduların siyaset üzerinde yapısal bir etkisinin bulunmasına ve doğrudan değilse de siyasal alanı tanzim etmesine yol açmıştır. Siyasi ve sosyal alanlardaki dönüşüm ve taleplere rağmen bu yapısal etki farklı mekanizmalarla devam etmiştir. Ortadoğu'da özellikle otoriter Arap rejimlerinin askeri müdahaleler üzerine kurulmuş olmaları orduyu müesses nizamın en önemli aktörlerinden biri haline getirmiştir.

2010 yılının sonundan itibaren Tunus'tan başlayarak bölgenin diğer ülkelerine sıçrayan gösteriler, orduların ülke içindeki konumlarını ve özellikle siyasetle ilişkilerini yeniden tartışma konusu yapmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında ülkelerin bağımsızlığını kazandığı dönemden itibaren Ortadoğu'da ordu-siyaset ilişkisi üç dönem içinde değerlendirilebilir: Birincisi iktidar mücadelesinin ordu üzerinden şekillendiği ya da ancak ordunun siyaseti domine etme yoluyla bir istikrar sağlandığı 1970'lere kadar gelen dönemdir. Bu dönemde bütün ülkelerde aynı aralıklarla gerçekleşme de bölgesel düzeyde çok sayıda darbe yaşanmıştır. Askeri darbelerin çok sık görüldüğü ve dolayısıyla siyasi istikrarsızlığın önüne geçilemediği ülkeler arasında Irak ve Suriye sayılabilir. Ordunun siyaseti kontrol altına alarak istikrarı sağladığı en çarpıcı örnek ise Mısır olmuştur. Her iki durumda da ortak nokta siyasetin ordu üzerinden şekillenmesidir. Dolayısıyla bu dönemde literatürün üzerinde en çok yoğunlaştığı soru askeri darbelerin neden gerçekleştiğidir. Bu soruya cevap arayan çalışmalar genellikle tek bir faktöre yoğunlaşmıştır. Hurewitz politik kültüre vurgu yaparken¹ Edward Shils sınıfsal unsurları kullanmış,² Huntington ise kurumsal yaklaşımı³

¹ J. C. Hurewitz, *Middle East Politics: The Military Dimension*, (Praeger, New York: 1969).

² Edward Shils, "The Military in the Political Development of the New States", *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*, ed. John J. Johnson, (Princeton University Press, Princeton: 1969).

³ Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, (Yale University Press, New Haven: 1968).

benimsemiştir. Nordlinger askeri müdahaleleri “arabulucu”, “koruyucu” ve “hükümran” olmak üzere üç kategoride değerlendirir.⁴ Bu üç kategori güç kullanımı, etkileri, hükmetme tipolojisi açısından şu şekilde farklılaşır:

TABLO 1. ETKİLERİNE GÖRE DARBE TİPOLOJİLERİ			
	Arabulucular	Koruyucular	Hükümranlar
Güç Yayılımı	Veto Yetkisi	Hükümet Kontrolü	Rejime Nüfuz
Siyasi/Ekonomik Unsurlar	Statükocu	Statükocu/ Sapma varsa düzeltir.	Siyasi/ekonomik değişimi kontrol eder.

“Arabulucu” müdahale ordunun yönetime el koymadan siyasi iktidarın bazı uygulamaları kaldırması veya yürürlüğe geçirmesi anlamına gelir. “Koruyucu” müdahale ise sivil hükümetin ordu tarafından yönetimden indirilmesi ve ordunun 2-4 yıllık bir zaman dilimi için iktidarı elde tutmasını ifade eder. “Hükümran” tipolojisindeki askeri müdahale ise hükümeti alaşağı etmekle kalmaz, rejimi domine eder ve siyasi, ekonomik ve sosyal alanları kontrol altında tutmak amacıyla mobilizasyon yapıları kurar.⁵ Mevcut statükoyu tümüyle bozarak yerine bir başka statüko oluşturur. Mısır’da Nasır, Suriye’de Baas darbeleri başta olmak üzere yakın döneme kadar Ortadoğu ülkelerinde iktidarda olan yönetimlerin böylesi bir darbe ile başa geldiklerini ifade etmek mümkündür. Ortadoğu coğrafyasında bu darbeler genel olarak geleneksel yapı ve otoriteyi bertaraf eden müdahalelerdir. Ayrıca bu örneklerle baktığımızda darbe hem kapsamı hem de etkileri bakımından devrim olarak adlandırılmıştır.

⁴ Eric Nordlinger, *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments*, (Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N. J.: 1977).

⁵ Nordlinger, *Soldiers in Politics*, s. 22-26.

İkinci dönem ise 1970'li yıllardan itibaren bölgesel düzeyde sağlanan istikrar dönemidir. Bu dönemde Cezayir, Türkiye gibi ülkelerde gerçekleşen askeri darbelere rağmen bir önceki döneme nazaran bölgesel düzeyde yaşanan darbe sayısında önemli bir düşüş gözlemlenmektedir. 1980 yılına kadar Ortadoğu'da yetmişten fazla darbe söz konusuysen 1980-2010 yılları arasında on sekiz askeri darbe yaşanmıştır. Darbe sayısındaki bu düşüş ordunun siyasetle ilişkisinin normalleştiği değil farklılaşarak başka bir düzleme taşındığına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu dönemin temel karakteristiği ordunun siyasi iktidarla kurduğu fiili iş birliğinin sorunsuz devam etmiş olmasıdır. Bu yeni vesayet düzlemini Cook “yönetmeden hükmetmek” olarak tanımlarken⁶ Quinlivan ise “darbeyi engelleyici mekanizmalar” (*coup-proofing*)⁷ üzerinden değerlendirmektedir.

Her iki açıklama biçimi de rejimin istikrarını baz almakta fakat uluslararası aktörlerin siyasal yönetimlerin oluşmasındaki etkisini göz ardı etmektedir. Rejimlerin istikrarı ile uluslararası aktörler arasındaki ilişki iki açıdan oldukça önemlidir: Birincisi 1970'lerden itibaren petrolün önemli bir enerji kaynağı olması, ikincisi de Ortadoğu ülkelerinin önemli birer silah ithalatçısı konumuna gelmeleridir. Petrol Ortadoğu ülkelerinde iktidarı elinde tutan elitler için önemli bir mali dayanak noktası, 1973 krizinde olduğu gibi siyasal bir silah ve Batılı ülkeler için ise enerji kaynağı olmuştur. Elde edilen petrol gelirleri Ortadoğu bölgesini Batılı ülkeler için bir silah pazarına dönüştürmüştür. Rejimlerin istikrara kavuşması ile başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı ülkelere enerji ihtiyacını bölgeden karşılaması birbirini tamamlayan bir döngü oluşturmuştur. Gerek Soğuk Savaş şartları gerekse bölgesel düzeydeki kutuplaşmanın doğurduğu güvenlik riskleri hem insan

⁶ Steven Cook, *Yönetmeden Hükmeden Ordular, Türkiye Mısır Cezayir*, çev. Bahar Şahin, (Hayykitap, İstanbul: 2008).

⁷ James T. Quinlivan, “Coup-Proufing: Its Practice and Consequences in the Middle East”, *International Security*, Cilt: 24, Sayı: 2, (Güz 1999).

kaynağı hem de bütçe açısından bu iş birliğinin sürekli büyümesine yol açmıştır. Söz konusu büyüme orduyu ülkelerin temel aktörlerinden biri haline getirmiştir. Ordu başta siyaset ve güvenlik sektörleri olmak üzere ekonomik ve sosyal alanlarda oldukça etkin konum kazanmıştır. Bu ilişki biçimi söz konusu ülkelerde ne tam anlamıyla bir askeri rejim kurulmasının ne de ordu ile siyaset arasında özerk bir ilişkinin önünü açmıştır.

Yaklaşık kırk yıl boyunca devam eden bu yapıda ülkelerin mali açıdan bir sorun yaşamamaları ve ordu yönetiminin bu ekonomik çarktan yararlanması, orduyu iktidarın bir ortağı ve koruyucusu durumuna getirmiştir. Bu dönemde gelişen toplumsal muhalefetin güç kullanılarak ya da yargısal yollarla bastırılmasında ordunun payı büyüktür. Suriye'de Hama, Irak'ta Halepçe katliamları ise bu durumların en dramatik örneklerini oluşturmuştur. Mısır'da 1954'te Nasır'ın Müslüman Kardeşler'e karşı uyguladığı şiddet ve 1977'de ekmek isyanlarının bastırılmasında ordunun oynadığı rol akla gelen bazı örneklerdir. 1991'de Cezayir'de muhalefetin seçimler yoluyla iktidara gelmesi üzerine ordunun doğrudan müdahalesi kanlı bir iç çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Benzer şekilde Mısır'da yalnızca İslamcı gruplara karşı değil bütün muhalefetin etkisizleştirilmesinde orduya tanınan yargısal imtiyazlar büyük bir rol oynamıştır. Normal şartlarda ordu mensuplarının yargılanması işlevini üstlenmesi beklenen askeri mahkemelerin muhalifleri yargılaması ordunun şiddet araçları dışında üstlendiği rolü göstermektedir.

Neredeyse kırk yıl boyunca rejim değişimi bir yana iktidar elitlerinin dahi pozisyonlarını korumalarında ordu ile siyasi iktidar arasında kurulan fiili iş birliğinin payı büyüktür. Her bir ülkenin kendine has şartları, ekonomik yapısı ve dış politikası olmasına rağmen bu sonuç değişmemiştir. Suriye'de Hafız Esed, Irak'ta Saddam Hüseyin, Mısır'da Enver Sedat'ın devamı olarak Mübarek, Tunus'ta Bin Ali, Libya'da Kaddafi, Yemen'de Salih yönetimleri hemen hemen yakın tarihlerde iktidara gelmiş ve son döneme kadar iktidar-

larını korumuşlardır. Yine İran rejimi ile Körfez monarşileri kendilerine has dinamikleri çerçevesinde değişiklik göstermekte fakat iktidar değişimi konusunda diğer ülkelerle benzeşmektedirler. Her bir ülkede ordunun siyasi iktidarla ilişkisinde farklılıklar mevcuttur. Ordunun kurumsallaşma düzeyi, ordu kademesinin devlet başkanı ile ilişkisi gibi farklılıklar sonuçları değiştirmemiştir. Örneğin Suriye'ye nazaran Mısır'da ordunun daha homojen ve diğer ülkelere göre daha kurumsal bir yapıya sahip olması Mübarek'le arasındaki ilişkisini farklılaştırmış fakat rejim değişimi veya muhalefet karşısındaki tutumunu değiştirmemiştir.

Ortadoğu'da ordunun siyasetle ilişkisinin açığa çıktığı ve yeniden kurulduğu üçüncü dönem 2010 yılından itibaren başlayan halk ayaklanmaları sürecidir. Bu sürecin kabaca üç temel aktörü olduğunu ifade etmek mümkündür: muhalif hareketler, rejim/ordu ve uluslararası aktörler. Muhalif hareketler siyasal değişimi talep eden bütün kesimleri kapsamaktadır. Rejim ülke yönetimini üstlenen siyasal iktidarı ifade etmektedir. Ordunun siyasal iktidardan ayrı bir aktör olarak değerlendirilmesi kimi zaman zor olsa da “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreçte ister Suriye'deki gibi rejimle birlikte hareket etsin ister Tunus'taki gibi değişimin önünü açsın ister Libya ve Yemen'deki gibi bölünmüş olsun isterse de Mısır örneğindeki gibi bütün süreci domine etsin ordunun takındığı tavır özerk ve bağımsız bir aktör olarak incelenmeyi hak etkilememiştir.

Bu çalışma Ortadoğu'da ordu-siyaset ilişkisini en geniş ve temel anlamıyla ele almayı amaçlamaktadır. Gerek kitabın başlığı gerekse metinlerde sivil-asker ilişkilerinin yerine bu kavramsallaştırmanın tercih edilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır: Birincisi sivil-asker kavramsallaştırması bu iki alan arasındaki ilişkilerin belirli bir düzene oturduğu ve çeşitli kanun, yönerge ve kurumlarla düzenlenmiş olduğuna işaret eder. Dolayısıyla bu kavramı temel alan çalışmalar daha prosedürel bir çerçevede kalmaktadır. Ancak ordu-siyaset tanımlaması orduların en geniş anlamıyla ülke siyasetinde sahip oldukları merkezi

role gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla ordu-siyaset kavramsallaştırması ilişkilerin hem tarihsel bağlamı hem de kurumsal, ekonomik ve sosyal alanlara yansımaları içermektedir. Bu çalışmanın böylesine geniş bir çerçeveyi kapsamaları bütün bu alanları ayrıntılarıyla inceleyeceği iddiasını taşıdığı anlamına gelmez. Çalışmanın amacı ele alınan ülkelerde orduların sahip olduğu merkezi rolü incelemektir.

Kitabın üzerinde durduğu konu ordunun söz konusu rolünün de askeri darbelerle sınırlı olmamasıdır. Kaldı ki 1970'li yılların başından itibaren bölgesel düzeyde yaşanan darbe sayısı oldukça azalmış ve ordu-siyaset ilişkisi yeni bir düzleme girmiştir. 1970'li yıllardan itibaren başlayan ordu-siyasi iktidar koalisyonunun 2000'li yıllara kadar sürdüğü görülmektedir. 2010 yılından itibaren çeşitli düzeylerde yaşanan sivil ayaklanmalar aynı zamanda ordu-siyaset denkleminde yeni bir girdi olarak ortaya çıkmıştır. Ayaklanmaların olmadığı ülkelerde de ordu-siyaset ilişkisini etkileyecek çeşitli gelişmeler söz konusu olabilir. Örneğin bu kitabın kapsamı içindeki ülkelerden Cezayir'de Buteflika sonrası döneme geçiş bu anlamda kritik bir dönemektir. İran'da gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ruhani'nin yeniden seçilmesi, reform tartışmaları ve Hamenei'nin yaşlılığı Devrim Muhafızları için de önemli bir eşik olacaktır.

İnceleme konusu olarak seçilen İran, İsrail, Mısır, Cezayir, Suudi Arabistan, Irak, Suriye ve Pakistan'a bakıldığında ordunun bu ülkelerin siyasetinde merkezi bir role sahip oldukları görülür. Her bir bölüm farklı bir ülkeyi ele almakta ve tarihsel bağlamda ordu-siyaset ilişkisini incelemektedir. Ülkeler arasında sosyoekonomik, demografik, siyasal, güvenlik yapılanması, kurumsallaşma gibi birçok alandaki farklılığa rağmen ordunun sahip olduğu merkezi rol açısından benzeştikleri görülmektedir. Her bir bölüm ordunun bu merkezi konuma nasıl geldiğini, hangi dinamiklerin nasıl rol oynadığını ve günümüzde ordu-siyaset ilişkisinin nasıl bir yapıya sahip olduğunu incelemiştir. Toplam sekiz bölümden oluşan kitabın içeriği Cezayir'den Pakistan'a uzanan geniş bir coğrafyayı kap-

samaktadır. Bölge ülkelerinin tümünü analiz etmek hem kitabın içeriğini aşmakta hem de bu alanda çalışan uzman sayısının azlığı bakımından oldukça zor bir uğraş olmaktadır. Ele alınan ülkelere bakıldığında ise ya bölgesel bir güç konumunda ya da ordusunu yeniden yapılandırma ihtiyacı duyan ülkeleri kapsamaktadır.

İlk makalede Hakkı Uygur İran'da ordu-siyaset ilişkisini Devrim Muhafızları üzerinden inceledi. 1979 Devrimi'nden sonra hem Şah döneminden kalma orduyu dengelemek hem de bazı operasyonlarda kullanılmak amacıyla kurulan Muhafızlar'ın İran'da siyaseti domine etme süreci, ekonomik altyapısı ve uluslararası arenada oynadığı rol ele alınmıştır. Muhafızlar İran ordusunun bütünü olmamakla beraber ideolojik motivasyonları, Hamenei'ye duydukları yakınlık, üstlendikleri rejimi koruma görevi üzerinden yayılışlarına bakıldığında İran içindeki rolleri kolayca anlaşılmaktadır. Özellikle son dönemde Irak, Suriye, Lübnan, Yemen gibi otorite boşluğunun yaşandığı ülkelerde destekledikleri gruplar üzerinden bölgesel düzeyde de bir etkiye sahip olduklarını söylemek abartı olmayacaktır. Bu "aşırı yayılma"nın üreteceği sonuçlar ve maliyetler ise önümüzdeki dönemlerde ortaya çıkacaktır.

İkinci makalede Muhammed Mustafa Kulu 1948 ve 1967'de müttefik Arap ülkelere karşı kazandığı savaşlarla bilinen İsrail ordusunun siyasetle ilişkisini kaleme aldı. İsrail ordusunun siyasi ve idari alanla münasebeti yanında toplumsal ve ekonomik kaynaklarını detaylı bir şekilde inceleyen çalışma, ordunun siyasetle ilişkisinin ne otoriter rejimler ne de demokratik ülkelerdekine benzediği argümanını kullanmaktadır. Demokratik ülkelerde görülen kontrol mekanizmalarına rağmen ordunun yönetsel organlarda oldukça geniş yetkilere sahip olması bu durumun açık bir göstergesidir. Ayrıca İsrail'in güvenlik merkezli siyaseti, sürekli işgalci konumunda bulunması ve ordu mensuplarının diğer güvenlik kurumlarında da etkin olmaları ordu ile siyasal alanın oldukça iç içe geçmesine sebebiyet vermiştir.

25 Ocak ayaklanmaları başladıktan sonra Mübarek'in devrilmesine giden sürecin önünü açarak kamuoyunu şaşırtan Mısır ordusu üçüncü bölümde incelenmiştir. Mohammed Moussa bu bölümde 1952 Hür Subaylar Darbesi'nden itibaren ordunun Mısır siyaseti üzerindeki etkisini üç önemli kırılma dönemi üzerinden ele almıştır. İlk olarak 1952 darbesinden sonra ordunun Mısır siyasetini domine ettiğinin ve altmış yıllık zaman diliminde gerçekleşen siyasi değişimlere rağmen ordunun bu konumunu koruduğunun altını çizmekte ve ordunun 2011'deki ayaklanmalara karşı takındığı tavrı bu tarihsel tecrübe ile birlikte değerlendirmektedir. Ordunun Mübarek'in devrilmesi süreci ile 3 Temmuz darbesinde yaptığı doğrudan müdahalede benzer kaygılara sahip olduğunu ancak bu iki durumun metot açısından farklılaştığını savunmaktadır. Kısacası 1952'de statükoyu yerinden eden ordu, 2011 ve 2013 müdahaleleri ile bu statükoyu koruma refleksi göstermiştir.

Ömer Aslan'ın incelediği Cezayir'de ordunun siyaset üzerinde hissedilir düzeyde bir etkisi söz konusudur. Aslan'a göre bunun temel sebebi ordunun Cezayir'in bağımsızlığında oynadığı merkezi rolden kaynaklanan tarihi meşruiyetin siyasette böylesine müdahaleci bir rol üstlenmesi için bir örtü ve fırsat sağlamış olmasıdır. 1965 yılında gerçekleşen askeri darbe ordunun bu konumunu pekiştirmesi, kurumsallaşması ve ekonomi alanında varlık göstermesi için önemli bir dönüm noktasıdır. Ülkenin devlet başkanını belirleme gücünü, siyasi ve kurumsal özerkliğini hedef alan bir tehdide maruz kaldığında siyasete doğrudan müdahale ederek kullanmaktan çekinmediği de 1991 yılında İslami Selamet Cephesi'nin (FIS) genel seçimleri kazandığında açığa çıkmıştır. Kanlı bir çatışma sürecine evrilen bu müdahale ordunun daha güvenlikçi bir noktaya taşınmasına neden olmuştur. Cezayir'de bugün tartışma konusu bütün bir siyasal yapı içinde önemli bir denge unsuru olan Buteflika sonrasında Cezayir siyasetini bekleyen sancılı bir yakın gelecektir.

2003 yılında ABD işgaline maruz kalan Irak'ı ise Tallha Abdulrazaq inceledi. Osmanlı'nın yıkılışından sonra İngiliz mandasına giren Irak'ta ordu yine İngilizlerin etkisi altında kaldı. Ordu üzerinden şekillenen iktidar mücadelesi 1960'ların başına kadar sık sık askeri darbe yaşanmasının temel sebebidir. 1968 yılındaki Baas darbesi ise hem siyasal iktidarın hem de ordunun karakterini belirleyen önemli bir dönüm noktası oldu. Baasçıların orduyu siyasal alanın dışında tutma çabalarına karşın Saddam Hüseyin 1979'da askeri bir darbe ile iktidara geldi. Saddam'ın darbe sonrasındaki temel endişesi iktidarda kalmaktı ve aldığı önlemler de buna yöneltti. Saddam, rejimini darbelere karşı dayanıklı hale getirmek için orduyu dengeleyecek ve ister korku isterse samimiyetle Baasçılığa sadık kalacak yeni yapılar oluşturdu ve bu durum 2003 yılına kadar iktidarda kalmasında önemli bir rol oynadı. 2003 ABD işgali ise Irak ve ordusu için yeni bir sayfa idi. Ordunun güvenliği sağlamak için bulundurması gereken motivasyon ve kapasiteden yoksun olduğu 2014 yılında DEAŞ'ın Musul'u ele geçirdiği dönemde açığa çıktı. Bugün yeniden yapılandırılan Irak ordusunda dikkat çeken en önemli husus ise İran kontrolündeki Şii grupların ordu içinde sahip olduğu etkidir.

Arap Baharı'nın en kanlı çatışmalarına sahne olan Suriye'yi kalem alan Veysel Kurt, ordunun Osmanlı'nın dağılışıyla sonradan Fransız etkisi ile nasıl yapılandırıldığını incelemekte ve bu müdahalenin ordu ve dolayısıyla siyaset üzerinde neden olduğu sorunların günümüze kadar süren serüvenini tartışmaktadır. Bu durum Fransa'nın Suriye siyasetini sürekli bir şekilde dizayn ettiği anlamına gelmez ancak geleneksel gruplara karşı desteklediği azınlıkların tarihsel süreçte etkin bir konuma sahip olmasının önünü açmıştır. Uzun bir iktidar mücadelesinden sonra Esed'in 1970 darbesi ile kurduğu iktidar yapısında ordu ile siyasi iktidar arasında bir ortak varoluşsalılık oluşmuştur. Bu durum ordunun 2011 ayaklanmalarına sert bir müdahalede bulunmasının da temel sebebidir. Bugün dağılma nok-

tasına gelen Suriye ordusunun nasıl şekilleneceği Suriye siyasetinin geleceğini de belirleyecektir. İran ve Rusya'nın mevcut şartlardaki ittifakının en kırılğan noktası da Suriye ordusunun yeniden formülasyonu olacaktır.

Abdullah Erboğa'nın kaleme aldığı Suudi Arabistan'da ordu rejimin önemli bir aparatı ve aileler arasında bölüşülen iktidar pozisyonları açısından en önemli denge unsurlarından biridir. Ordunun Mısır ya da Cezayir'deki gibi kurumsal bir yapılanmasından bahsetmek oldukça zordur. Ayrıca ordunun modernleşme misyonu ile hareket ederek toplumu dönüştürme güdüsünden ziyade sosyal ve siyasal statükoyu korumak amacını taşıdığı söylenebilir. Arap-İsrail savaşlarına sembolik düzeyde bir katılım sağlamasına ve günümüze kadar ciddi bir savaş yaşamamasına rağmen ülkenin savunma harcamalarından en önemli payı ordu almaktadır. Bu açıdan bakıldığında ordu ABD ile ilişkilerin de en önemli unsurlarından biri haline gelmektedir.

Ordu-siyaset ilişkisi açısından Türkiye ile birçok benzer yönler taşıyan Pakistan'ı ise Ömer Aslan ele aldı. Bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra Hindistan'la savaşa girmesine rağmen güçlü liderlikleri ile ön plana çıkan Cinnah ve Ali Han'ın kısa aralıklarla gerçekleşen ölümleri ordu-siyaset ilişkisi açısından önem taşımıştır. Her iki lider de ordunun siyaset üzerinde baskın bir konumda olmaması gerektiğini düşünüyordu. 1951'de genelkurmay başkanının aynı zamanda savunma bakanı olarak görev yapması, ordunun siyasal bir pozisyon kazanmasının önünü açmıştır. 1958'de gerçekleşen askeri darbe ise ordunun kurumsal olarak siyaseti baskılamasının ilk ve yapısal adımı olmuştur. Navaz Şerif, genelkurmay başkanını siyasete müdahale etmeye yönelik tavırları dolayısıyla istifaya zorladıysa da yerine gelen Müşerref tarafından iktidardan indirilmiştir. Her ne kadar çeşitli yeni düzenlemeler yapıldıysa ve açık bir askeri darbe teşebbüsü ihtimali düşük olsa da ordunun siyaset üzerindeki belirleyiciliği devam etmektedir.

Orduların yedinci yılına giren Arap Baharı ya da kitlesel ayaklanmalar bağlamında yeniden değerlendirildiği akademik çalışmaların hızla artıyor olması bu konunun önemini açıkça ortaya koymakta ve uzunca bir süre daha devam edeceğini göstermektedir. Bu kitap Ortadoğu'da orduların siyaset üzerindeki etkisini tarihsel bir perspektifle ele alma gayretindedir. Bu açıdan elinizdeki çalışma hem siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler alanlarında öğrenim gören öğrenciler ve çalışan akademisyenlere hem de Ortadoğu'ya ilgi duyan okuyuculara hitap etmektedir. Ortadoğu'da ordular özellikle Arap Baharı ile bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gündemde yer edinmiş ve tartışma konusu haline gelmiştir ancak çok az akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu derleme konuyla ilgili önemli bir boşluğu doldurması ümidiyle ortaya çıkmıştır. Çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen birçok insan oldu. Her bir ülkeyi analiz etme sorumluluğu ve yükünü üstlenen bölüm yazarları kitabın en önemli aktörleridir ve en büyük teşekkürü hak etmektedirler. Ayrıca hakemlik yapma ricamızı kabul eden akademisyen ve araştırmacılara, her bir makalenin düzenlenmesinde emeği geçen SETA Stratejik Araştırmalar Direktörlüğü asistanlarına –özellikle Merve Dağdelen'e– ve SETA çalışanlarına teşekkür ediyorum. *Ortadoğu'da Ordu ve Siyaset* bu alanda daha fazla ve daha incelikli çalışmalar yapılmasına vesile olursa en büyük amacına ulaşacaktır.

YAZARLAR

Veyssel Kurt

İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Ayrıca SETA Strateji Araştırmaları Direktörlüğü'nde Araştırmacı olarak çalışmaktadır. Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2006 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını 2009 yılında tamamlamıştır. Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda bitiren Kurt'un, Ortadoğu'da otoriteriyenizm, demokratikleşme ve sivil-asker ilişkileri alanlarında birçok akademik çalışması yayınlanmıştır.

Hakkı Uygur

İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) Başkan Yardımcılığı görevini yürütmektedir. Lisans ve yüksek lisans öğrenimini İran'da İslam Kültür ve Medeniyeti Tarihi Bölümü'nde tamamladı. 2010-2014 yılları arasında merkezi Tahran'da bulunan ve Genel Sekreterliğini Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç'ın yürüttüğü İslam İşbirliği Teşkilatı'na Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği'nde İdare ve Protokol Amirliği görevini sürdürdü. 2011 yılında Tahran Üniversitesi'nde başladığı doktoraasını 2015 yılında tamamladı. 2015-2016 yılları arasında TRT World kanalında çalıştı. SETA, TASAM ve Aljazeera Araştırma Merkezi gibi düşünce kuruluşlarına İran hakkında raporlar hazırlayan Uygur, (2003-2010 yıllarında yayınlanan) *Anlayış* dergisi ile Dünya Bülteni haber sitesi için makaleler kaleme aldı. *İran ve Bölge Jeopolitiği* (İzzetullah İzzeti, Küre Yayınları, 2005), *Hatıralar* (Haşimi Rafsancani, Pınar Yayınları, 2006), *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir* (Han Melik Sasani, Klasik Yayınları, 2006), *İran: Ulusal Kimlik İnşası* (Hamid Ahmedi, Küre Yayınları, 2009) ve *Tarih İçin Anlatıyorum* (Muhsin Refikdust, Matbuat Yayınları, 2015) başta olmak üzere Farsçadan Türkçeye çok sayıda kitap çevirdi.

Ömer Aslan

Ömer Aslan, Polis Akademisinde öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde, yüksek lisansını uluslararası ilişkiler alanında London School of Economics'te ve doktoraasını Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı. *Turkish Studies*, *British Journal of Middle Eastern Studies*, *Liberal Düşünce* ve *Middle East Critique* gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. Ortadoğu'da ordu ve siyaset, dış aktörler, medya ve darbeler, radikalleşme ve yabancı savaşçılar temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Mohammed Moussa

Mohammed Moussa İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Doktorasını Exeter Üniversitesi'nde tamamlamıştır. İslam siyaset düşüncesi ve geleneği, Ortadoğu'da modern devlet ve Arap isyanları başlıca araştırma alanlarıdır. Moussa'nın çağdaş İslam düşünürü Muhammed al-Ghazali üzerine yazdığı kitabı (2015) ve *Journal of North African Studies*'te yayınlanan "Protests, Islamism and the Waning Prospect of Revolution in Egypt" (2015) başlıklı makalesi bulunmaktadır.

Tallha Abdulrazaq

Exeter Üniversitesi'nde doktora çalışmalarına devam eden yazar, aynı üniversitede Strateji ve Güvenlik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Ortadoğu güvenlik sorunları, etno-mezhepsel çatışma, Irak ordusunun askeri kapasitesi ve tarihi başlıca çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Aljazeera, *The Arab Weekly*, Middle East Eye, The New Arab, *Daily Sabah*, Middle East Monitor and *The History of War* gibi yayın organlarında günlük yorum ve makaleleri yayımlanmıştır. 2015 yılında Aljazeera Genç Araştırma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Abdullah Erboğa

Beykent Üniversitesi İşletme ve Uluslararası İlişkiler bölümlerinden mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini Bahçeşehir Üniversitesi Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora çalışmalarına devam etmektedir. Akademik ilgi alanları arasında bölgesel güvenlik, Körfez ülkeleri, ABD-Körfez ilişkileri ve Körfez güvenliği bulunmaktadır. SETA Strateji Araştırmaları Direktörlüğü'nde Araştırmacı olarak çalışmaktadır.

Muhammed Mustafa Kulu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra 2000 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2003 yılında ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. ODTÜ Tarih Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlayan Kulu, 2009'da Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi olmuştur. Lisans eğitimi sırasında Yahudilik ve İsrail konularına ilgi duymuş ve bu çerçevede başlangıç seviyesinde İbranice öğrenmiştir. 2000 yılında Lahavot haBashan adlı kibbutzda iki ay süreli araştırmalara bulunmuştur. 2007'den sonra ise İsrail'de Haifa Üniversitesi, Abba Hushi ve İbrani Üniversitesi dil okullarında (ulpan) İbranice dilini öğrenme, İsrail toplumu ve siyasetini yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Halen Selçuk Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını sürdürmekte ve kurucularından olduğu *Filistin Araştırmaları Dergisi* yayın kurulunda görev yapmaktadır.

Ortadoğu'da modern döneme dair tartışmaların en önemli konularından biri ordunun siyasetle olan ilişkisidir. Elbetteki Ortadoğu coğrafyasındaki ülkelerden her birinin kendine has özellikleri olsa da ordunun ülke siyasetinde sahip olduğu merkezi konum ortak bir özelliktir. Modernleşme tecrübesinde ordunun oynadığı merkezi rol, petrol ve doğal gaz gibi yer altı kaynaklarından elde edilen gelirlerin önemli bir kısmının savunma harcamalarına ayrılması, siyasi yönetim mekanizmasının ordu üzerinden şekillenmesine rağmen tam anlamıyla askeri bir rejim kurulmaması, ordunun bu merkezi rolüne ve dolayısıyla ordu-siyaset ilişkisinin bölgesel düzeydeki ortak zeminine işaret etmektedir.

Bu kitap Ortadoğu ülkelerinde birbirleri ile iç içe geçen ordu-siyaset ilişkisine odaklanmaktadır. İnceleme konusu olarak seçilmiş her bir ülkede bu ilişki üç başlık altında incelenmiştir: ordunun kurumsallaşması ve siyasetle olan tarihsel ilişkisi, Arap İsyanları karşısında takındığı pozisyon ve bugünkü durumu.

Tarihsel perspektif ordunun her bir ülkede sahip olduğu kurucu rolü, ayrıcalıklı konumu, uluslararası bağlantıları, rejimle bütünleşme süreçlerini incelemekte ve Arap İsyanları sürecinde takındığı tavra dair önemli ipuçları sunmaktadır.

İç savaşın yaşandığı birçok ülkede ise geleneksel anlamda bir ulusal ordudan bahsetmek oldukça zordur. Dolayısıyla orduların yeniden yapılandırılması, her bir ülkenin siyasal açıdan yeniden inşa edilmesinin en önemli süreçlerinden birini oluşturacaktır. Kısacası bu kitap Ortadoğu'da ordu-siyaset ilişkisinin tarihsel bir incelemesini sunmakla yetinmemekte, aynı zamanda bölgenin yakın geleceğine dair bir perspektif de ortaya koymaktadır.

VEYSEL KURT • HAKKI UYGUR • ÖMER ASLAN • MOHAMMED MOUSSA
TALLHA ABDULRAZAQ • ABDULLAH ERBOĞA • MUHAMMED MUSTAFA KULU